

Аграрен университет – Пловдив, Научни трудове, т. LIX, кн. 5, 2015 г.
Юбилейна научна конференция с международно участие
Традиции и предизвикателства пред аграрното образование, наука и бизнес
Agricultural University – Plovdiv, Scientific Works, vol. LIX, book 5, 2015
Jubilee Scientific Conference with International Participation
Traditions and Challenges of Agricultural Education, Science and Business

DOI: 10.22620/sciworks.2015.05.010

**ЕВРОПЕЙСКИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ПАЗАРНАТА ОРИЕНТАЦИЯ
НА БЪЛГАРСКАТА АГРАРНА ПРОДУКЦИЯ
CHALLENGES TO THE EUROPEAN MARKET ORIENTATION OF THE
BULGARIAN AGRICULTURAL PRODUCTION**

**Искра Ненчева-Иванова*, Тодорка Атанасова-Калайджиева,
Константин Станков
Iskra Nencheva-Ivanova*, Todorka Atanasova-Kalaydzieva,
Konstantin Stankov**

Тракийски университет, Стопански факултет, Стара Загора
Trakia University, Faculty of Economics, Stara Zagora

*E-mail: iskranencheva@abv.bg

Abstract

Bulgaria's accession to the EU resulted in a change in the trade structure of agricultural goods. Due to the favourable economic conditions for trading, the European common market, trade flows gradually diverted to the EU at the expense of other economic communities and regions.

In recent years, a major priority of Bulgarian agricultural policy is the creation of conditions for more efficient use of production resources in agriculture and increasing the competitiveness of agricultural products on the international markets. Agriculture ranks among the leading sectors of Bulgarian economy and has a significant contribution to the formation of foreign exchange earnings of the country.

The paper aims to study European challenges imposed on imports and exports of Bulgarian agricultural products by revealing some objective regularities in foreign trade changes.

Key words: agricultural products, markets, imports, exports.

ВЪВЕДЕНИЕ

От началото на демократичните промени и след приемането на България в ЕС аграрният сектор продължава да играе важна роля в икономиката на страната. Състоянието и развитието на агросектора в годините след присъединяването на България към Евросъюза е стабилизирано, но на много по-ниско равнище спрямо неговите възможности и потенциал за развитие. Предизвикателство пред агросектора е

увеличаването на брутната добавена стойност от производството, а не само износ, както и регионален баланс в земеделието (Bencheva, 2012; Hadzhieva, 2007).

След присъединяването на България към Европейския съюз националният пазар се превърна в част от вътрешния пазар на Общността и българските производители и търговци се изправиха пред редица предизвикателства, свързани с размера и структурата на износа на земеделски продукти. В условията на изострена конкуренция успешна реализация на международните пазари имат онези стоки, които са произведени в съответствие с европейските изисквания за добра земеделска практика и безопасност на храните.

Търговията е двигател за постигане на световен растеж. Европейският съюз е един от големите участници в международната търговия и инвестиции в световен мащаб. Значението, което имат търговията и отворените пазари за постигането на по-ниски цени и предоставянето на по-голям потребителски избор, е отразено и в общественото мнение.

Присъединяването на България към ЕС доведе до промяна в структурата на търговията с аграрни стоки. Поради по-изгодните икономически условия за търговия на единния европейски пазар търговските потоци постепенно се пренасочват към държавите от ЕС за сметка на други икономически общности и региони.

През последните години основен приоритет на аграрната политика на България е създаването на условия за по-ефективно използване на производствените ресурси в земеделието и повишаване на конкурентоспособността на селскостопанската продукция на международните пазари. Селското стопанство е значим отрасъл на българската икономика и има съществен принос за формирането на валутните приходи на страната.

Голямото предизвикателство, пред което се изправя земеделският отрасъл след 2007 година, е съчетаването на Общата селскостопанска политика (ОСП) с националната аграрна политика, което се оказва решаващ фактор за развитие на българското земеделие. Независимо че през последните години положителният ефект от развитието на отрасъла е резултат от вливането на европейски средства и повишения ръст на националните доплащания, земеделското производство се характеризира все още с ниска конкурентоспособност и недостатъчна пазарна ориентация. Всичко това се дължи на натрупаните през годините проблеми. Разпадането на плановото стопанство и съпроводилата го криза се отразиха особено силно върху селското стопанство (Bencheva, 2012; Hadzhieva, 2007).

Развитието и адаптирането на аграрния сектор към ОСП е свързано с различни по своя характер и мащаб проблеми. Въпреки трудностите, секторът постепенно се адаптира към изискванията на ОСП (Bencheva, 2012). Целта е превръщането на аграрния сектор във високоефективен и конкурентоспособен отрасъл в условията на членството ни в ЕС (Turlakova, 2010). Настоящата разработка има за цел проучване на европейските предизвикателства пред вноса и износа на българските аграрни продукти,

като акцентираме върху някои от по-важните показатели, разкриващи потенциала и насоките за развитие на сектора.

Факт е, че селското стопанство няма потенциала на промишлеността или ИТ сектора да създава добавена стойност, но в условията на силно субсидиране и нарастващо търсене на храни предполага да показва по-добри резултати. По данни на Аграрния доклад ефективността на сектора продължава да спада, производителността на труда е доста под средната за страната и доходите – също. В същото време секторът осигурява жизненоважни за селските райони доходи. Причините за състоянието на аграрния сектор в настоящия момент имат разнороден характер. Днес все още се наблюдават малки разпръснати площи, огромен дял на дребните стопанства, неефективно усвояване на субсидиите, недостатъчни инвестиции – и вътрешни, и външни.

Основателни са очакванията за новия програмен период 2014-2020 г., при който основните цели са насочени към създаване на по-голяма заетост и достъпност до средствата за финансиране. Приоритетно ще се подпомагат малките производители, а въвеждането на интегрирания подход се очаква да доведе до по-голяма ефективност на сектора и създаването на по-висок брутен национален продукт от земеделието (Nikolova, 2013).

С интегрирането на България и българската икономика към ЕС конкурентоспособността на селскостопанското производство се превръща в един от най-важните проблеми. Възниква проблемът за бъдещото развитие на селското стопанство, производството и реализацията се извършват в силно променена макроикономическа среда. Българските производители са поставени пред нови реалности и нови сериозни предизвикателства. Нарастващите разходи и цени, по които се предлагат аграрните продукти, се отразяват неблагоприятно върху конкурентоспособността на износа.

Наблюдават се тревожни симптоми за нестабилна конкурентоспособност в българския аграрен сектор, по-важните от които са:

- намалено селскостопанско производство, което не е в състояние да задоволи потребителското търсене както на вътрешния, така и на международния пазар;
- преобладаваща конюнктурност в износа; висок относителен дял на непреработените продукти в износа;
- попадане на по-голямата част от аграрния износ в ниските ценови равнища, което означава слаба конкурентоспособност по отношение на качеството на експортните стоки и др.

Последици от присъединяването на България към ЕС за аграрния сектор

- Няма значителни промени по отношение на обема на производството и неговата продуктова структура.
- Присъединяването към ЕС завари българското земеделие и хранителен сектор в ситуация на незавършени реформи и голям брой висящи проблеми.

- Присъединяването към ЕС и приложението на ОСП подчертава конкурентоспособността на екстензивните сектори, облагодетелствани от подкрепата чрез директните плащания.

- Проблемите в овощарството и зеленчукопроизводството се задълбочават поради структурни слабости на специализираните земеделски стопанства.

- **Положително** за потребителите е пълното отваряне на вътрешния пазар за стоките от ЕС, което засили конкуренцията и подобри достъпа на потребителите до качествени хранителни продукти. Свободният достъп за вносителите на хранителни продукти, въвеждането на стандартите за хранителна безопасност и качество заедно с повишеното разнообразие на хранителните стоки са оценени от консуматорите.

- До голяма степен може да се подчертае положителният ефект на качеството на предложените продукти и тяхната сигурност. Значителна част от съмнителния внос от трети страни е спряна. Асортиментът на продуктите също се разширява.

- Модернизацията на сектора е положителен процес, благоприятен за подобрения достъп до финансови ресурси от ЕС и разширените възможности за износ на европейския пазар.

- Като **отрицателен** може да се счита ефектът от покачването на цените, последвал присъединяването, поради протичащия процес на постепенно изравняване на вътрешните и европейските ценови равнища. Промените са свързани с по-силната конкуренция на пазара, особено за продуктите с висок дял на добавена стойност.

Търговията с български селскостопански стоки заема важно място във външнотърговския ни стокообмен. Външната търговия е основен фактор за участие в международното разделение на труда, за специализация на производството и за повишаване на ефективността на националната икономика. Доминиращата роля на износа над вноса е най-силно изразена след присъединяването на България към ЕС (2007 г). Това показва, че с членството ни в ЕС условията за развитие на аграрния сектор се подобряват, а заедно с това достъпът на българските селскостопански стоки до европейския пазар е улеснен (*АНАЛИЗ Развитие на българското земеделие ...*).

В условията на нарастващ външнотърговски обмен разкриването на проблемите, свързани с външната търговия и конкурентоспособността на аграрния износ, има изключително значение.

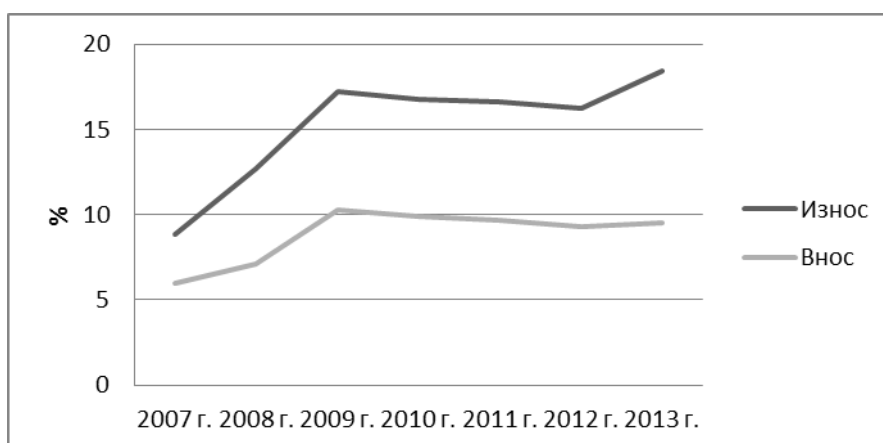
За периода от 1997 до 2007 г. в резултат от проведената аграрна реформа и спецификата на сектора относителният дял на брутната добавена стойност в аграрния сектор непрекъснато намалява – от 26,2% на 5,6%. Приемането на България за член на ЕС се отразява благоприятно и БДС за 2008 г. нараства на 7,2%. Влиянието на световната финансова и икономическа криза води до нов спад през 2009 г. – на 5,1%, и през следващите години, макар и с много бавни темпове, се наблюдава нарастване (Slaveeva, 2014; НСИ и аграрен доклад, 2007–2014 г.)

Аграрният сектор в България заема дял от 5,5% в брутната добавена стойност (БДС) през 2013 г., присъства с 18,4%-ен дял в общия износ на страната и 9,5%-ен в общия внос през 2013 г., като осигурява заетост за над 568 600 души.

През 2013 г. спрямо 2012 г. нараства относителният дял на аграрния сектор в общия износ, внос и стокообмен за страната до съответно 18,4%, 9,5% и 13,6%.

През 2013 г. износът на селскостопански стоки бележи ръст от 18,4% спрямо предходната година до 5374 млн. щ.д. Същевременно вносът на селскостопански стоки се увеличава с 9,6% до 3262 млн. щ.д.

В резултат положителното търговско салдо в аграрната търговия на страната достига до 2113 млн. щ.д., с 895 млн. щ.д. или 73,5% повече в сравнение с 2012 г.

Фиг. 1. Относителен дял на износа и вноса на продукти на селското, горското и рибното стопанство на България за периода 2007–2013 г., в %

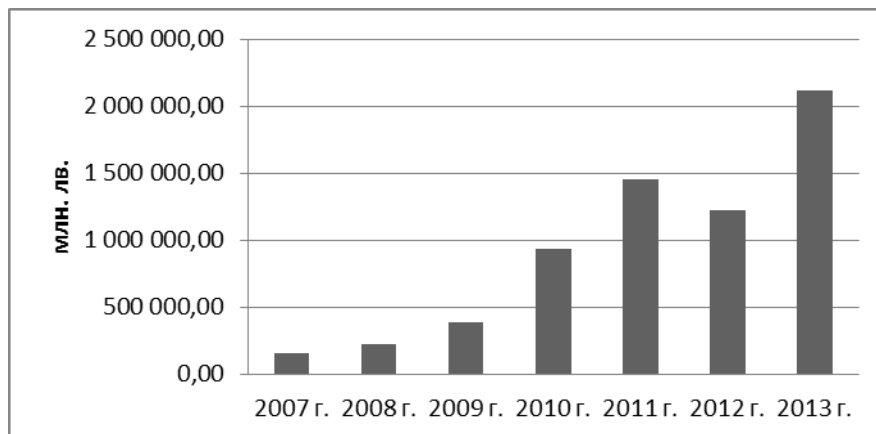
Fig. 1. Share of export and import of products of agriculture, forestry and fisheries of Bulgaria for the period 2007 - 2013, the in%

През 2012 г. износът на селскостопански стоки се свива със 7,7% на годишна база, а вносът – с 3,8 на сто.

В резултат на това търговското салдо в аграрната търговия на страната намалява с 16% спрямо 2011 г., но остава съществено над нивата от предходните години, като надхвърля 1,2 млрд. долара.

Темповете, с които нараства износът на селскостопански стоки, многократно надвишават темповете, с които нараства вносът.

Търговското салдо от външната търговия със селскостопански стоки е положително и непрекъснато нараства.

Фиг. 2. Търговско салдо на външната търговия със селскостопански стоки на България за периода 2007–2013 г., млн. лв.

Fig. 2. Trade balance of foreign trade in agricultural goods of Bulgaria for the period 2007–2013, million. lev.

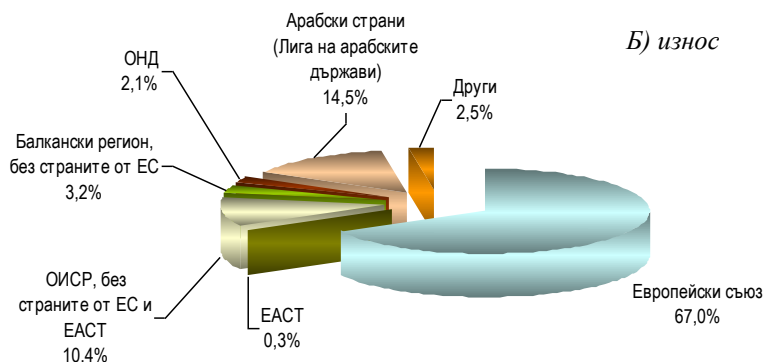
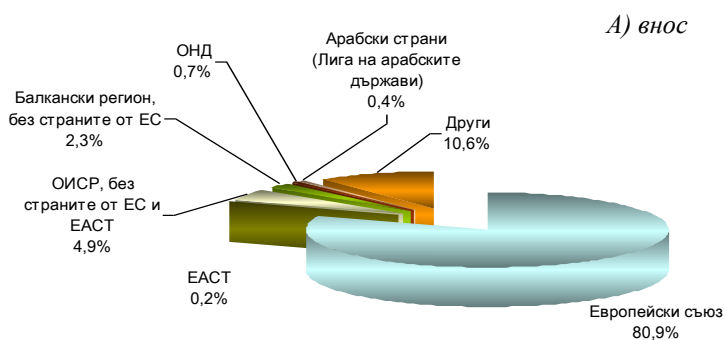
Балансът от търговията със селскостопански стоки през всички години на периода е положителен, с изключение на 2007 г. Структурните промени в износа показват неблагоприятна тенденция на нарастване на дела на непреработените продукти в износа и на тези с висока добавена стойност във вноса (*АНАЛИЗ* Развитие на българското земеделие...).

Търговията със селскостопански стоки има голямо значение за икономиката на страната поради високия ѝ дял във външнотърговския оборот и при формирането на търговския баланс.

През 2013 г. аграрният стокообмен с ЕС отбелязва увеличение с 11,4%, като дялът на Съюза от общия аграрен износ е 67%, а този от аграрния внос – 80,9%. При търговията със земеделски стоки с трети страни също се наблюдава ръст, като най-чувствително нараства стокообменът с арабските страни (с 64%) и с Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (без страните от ЕС и Европейската асоциация за свободна търговия) (с 54,4%).

Значителното нарастване на обема на външнотърговския оборот със селскостопански стоки е свидетелство за процеса на интегриране на сектора в световната и преди всичко в европейската икономика.

Селското стопанство е важен фактор с определящо значение за икономическото и социално развитие на селските райони, в които живее значителна част от населението на страната. От тази гледна точка за България е особено важно да оползотвори земеделския си потенциал като основа за увеличаване както на благосъстоянието на производителите, така и за развитието на селските райони.

Фиг. 3. Структура на аграрния внос и износ на България по икономически общности през 2013 г.

Fig. 3. Structure of agricultural imports and exports of Bulgaria Economic Communities in 2013

След членството на страната ни в ЕС относителният дял на износа на селскостопански стоки от общия износ надвишава дела на техния внос. Това се отразява благоприятно върху развитието на аграрния сектор и допринася за повишаване на конкурентоспособността на селскостопанската продукция и за ефективното използване на производствените ресурси в земеделието.

В структурно отношение за положителното търговско салдо от международната търговия със селскостопански стоки най-голям принос има износът на житни култури, следвани от маслодайните семена и плодовете.

ИЗВОДИ

1. В продължение на дълги години земеделието е било в основата на икономиката на България. Днес неговият дял в БВП и в заетостта на населението последователно намалява. В същото време селското стопанство запазва своето значение и роля на доставчик на продукти от жизнена необходимост. Новите предизвикателства пред земеделието, както и бързите промени в обществения живот, налагат развитие и на селскостопанската политика като дейност, насочена към постигане на обществени цели.

2. Българското селскостопанско производство след 2000 г. е сравнително стабилно, но на ниво, което не отговаря на естествения му потенциал. Модернизацията на сектора далеч не е завършила, като в същото време има признаци на небалансирано развитие.

3. Вносът и износът на селскостопански стоки е насочен предимно към страните от ЕС, като общото салдо е положително. Селскостопанската политика след приемането ни в ЕС през 2007 г. е съсредоточена върху усвояването на земеделската подкрепа – чрез директните плащания и ПРСР (Програма за развитие на селските райони).

4. Обезлюдяването на по-голямата част от селските райони продължава.

5. Общият извод от извършеното проучване е, че жизнено-необходимите структурни промени в българското земеделие все още не са позволили създаването на продуктивно производство, което да оползотвори селскостопанския потенциал на страната.

6. България следва да се стреми да постигне своите национални приоритети в земеделието, което означава, че страната трябва да участва активно в процеса на развитие на ОСП на ЕС като възможност за отчитане на интересите на българските земеделски производители в изграждането на регулаторната рамка на европейското земеделие.

7. При тези обстоятелства целта на земеделската политика на България е да създаде условия за използване на естествения селскостопански потенциал на страната, както и да допринесе за запазване на жизнени местни общности в селските райони на страната.

8. Успешното интегриране и развитие на българското земеделие ще зависи в много голяма степен от познаването на характера и особеностите на европейското селско стопанство. Развитието на европейското земеделие се разглежда в неразривна връзка с развитието на селските райони, като се повишават сравнителните предимства и конкурентоспособността на отраслите и продуктите, произведени от тях, и се очертават силните и слабите страни на производството и търговията с тях. Силните страни ни дават възможност да се реализират разкритите от европейската интеграцията възможности, а открояването на слабите страни – да се набележат адекватни промени в икономическата и аграрната политика, водещи до повишаване на конкурентоспособността и ефективността на българските земеделски производители (Анализът).

9. Общите изгледи за европейските земеделски пазари и доходи през следващите години са благоприятни. Фактори като макроикономическата среда (вкл. курса долар/евро и цените на петрола), политиките за възобновяема енергия, пътят на технологичната промяна, бъдещите климатични промени и т.н. също ще влияят в голяма степен на бъдещото развитие на земеделието и пазарите на земеделска продукция в ЕС.

10. Начинът на разпределение на субсидиите (директните плащания и националните доплащания) не стимулира достатъчно производството на продукти, за които България има много благоприятни, специфични условия – продукти с национална идентичност, с високи вкусови качества от други страни на ЕС и извън него с традиции в аграрния износ.

11. Българското земеделие и пазарната ориентация на неговите продукти има потенциал да се развива в бъдеще, но това развитие трябва да бъде съобразено с изискванията на европейското законодателство – насочено към повишаване на качеството на предлаганите на пазара аграрни продукти, както и с продължаване на финансовата подкрепа за съответните сектори (Kostadinova, 2014).

REFERENCES

Bencheva, N., 2012. Sastoyanie, problemi i razvitie na agrarnia sektor na Bulgaria v ramkite na obshtata selskostopanska politika. Agrarni nauki, br. 9, Plovdiv, 7-17.

Turlakova, T., 2010. Problemi i predizvikatelstva pred balgarskoto zemedelie v parvite godini sled prisaedinyavane kam ES. Sbornik dokladi. Varna, s. 26.

Hadzhieva, V., 2007. Ustoychivo razvitie na zemedeliето v Bulgaria. Ikonomicheski alternativi, br. 5, s. 34.

Agraren доклад (2008-2014), MZH, RBulgaria.

Statisticheski spravochnik, 2007 do 2014 g., NSI, S.

Natsionalna strategia za ustoychivo razvitie na zemedeliето v Bulgaria v perioda 2014–2020 g.

<http://ime.bg/>

Nikolova, Marina, 2013. Sastoyanie i predizvikatelstva pred balgarskoto zemedelie sled prisaedinyavane kam ES, Nauchni trudove na Rusenskiа universitet - 2013, tom 52, seria 5.1.

ANALIZ Razvitiето na balgarskoto zemedelie i hranitelno-prerabotvatelen sektor v ramkite na OSP – ikonomicheski i sotsialni aspekti – razrabotka osashtestvena v ramkite na Proekta na KNSB „Sigurnost chrez zakona, gavkavost chrez kolektivnoto trudovo dogovaryane” na Operativna programa „Razvitie na choveshkite resursi” - finansiran ot Evropeyskiа sotsialen fond.

Kostadinova, N., 2014. Perspektivi i efekti ot prilagane na OSP na ES varhu balgarskoto zemedelie, Natsionalniyat agraren sektor – element na evropeyskiete zemedelski regioni v Strategiyata „Evropa 2020“, Svishtov, s. 94.

Slaveva, K., 2014. Vanshnata targovia na Bulgaria sas selskostopanski stoki – sastoyanie, tendentsii i perspektivi, Natsionalniyat agraren sektor – element

na evropeyskite zemedelski regioni v Strategiyata „Evropa 2020“, Svishtov, s. 233-235.

Slavova, Ya. i kol., 2006. Konkurentosposobnost na agrarnite produkti na vatreshnia i mezhdunarodnia pazar, IAI, S.

Slavova, Ya., 2005. Vnosat na selskostopanski produkti – vazhen indikator za konkurentosposobnostta na balgarskoto zemedelie, IAI, S.

Slavova, Ya., i kol., 2008. Balgarskoto zemedelie – predizvikatelstva, problemi i nasoki na razvitie v usloviyata na OSP, sp. Ikonomika i upravlenie na selskoto stopanstvo, 53, br. 3, S.